

3.

Jelige: flash-füzér

Amatőr

Hallgató házak

Jókai Mór rajztanítványa és a szecesszió – Ocskay „Ruhavarró munkaszolgálat” – házmes-ter – zsidó gimnázium és Radnóti Gimnázium – zsákbamaczka és földdarabolás – „Száz vers”

1948 ősz. Első önálló lakásunk az Abonyi u. 8-ban, ez állami, un. tanácsi bérlakás volt. A lakás előző lakói, amennyire ezt ki tudtam deríteni, kivándoroltak. A lakók közt sok tanár volt, a háború előtt jórészt a szemközti zsidógimnáziumban vagy a Szent István Gimnáziumban tanítottak.

Az Abonyi utca nevét **Abonyi Lajos** íróról kapta¹. A 8. számú négyemeletes házat **Schöntheil Richárd** (1874-1944) Lechner-követő, szecessziós építésmérnök zseni tervezte², „Rákos József úr és neje bérháza, 1928–1929”.

Hajdu-u. 27.606. hrsz. a. toldalék; Téglás Júlia az I, Sirály-u. 8023. hrsz. a. családi ház; Farádi Balogh Jolán a II, Ákos-u. 12.883/2. hrsz. a. villabővítés, kerítés, terv. Kereser Viktor (I, Lenke-u. 93); Rákos József a VII, Abonyi-u. 2829/c. hrsz. a. négyem. ház, terv. Schöntheil Richárd (I, Villányi-út 10); Lingel Károly és fiai a VII, Pillangó-u. 2521/24. hrsz. a. ráépítés, terv. Perndl Flóris (VII, Huszár-u. 10).

Az építés bejegyzése

KIADÓK május 1-ére a Park Klub és Aréna-ut között Abonyi-utca 8. sz. alatt felépült előkelő bérházban modern berendezésű 6273

2-3 szobás hallos lakások

Központi fűtéssel, télen-nyáron melegvízszolgáltatással. Elsőrendű berendezéssel és kivételben mérsékelt árakon. Bővebbet a helyszínen, vagy X., Rákos, Hernád-utca 4.

Korabeli lakáshirdetés

A 2 szoba-hall cselédszobás lakást nagyrészt berendezve kaptuk: a hallban ebédlőasztal állt, körben piros plüss székekkel, a szobában zöld posztóval bevont íróasztal, könyvespolc, polírozott vitrines szekrény. Később itt kaptak helyet a kincsek: a balatoni nyaraláskor tombolán nyert herendi porcelán hamutálka, a porcelán nyuszi, a kötelező Lenin és Sztálin-szobor, a különféle színű, aprócska likőrös poharak, később a családi barátnőtől születésnapra kapott aprócska „békebeli” zsolnai kávéscsészék.

Fürdőszobánk is volt, házkazán-fűtéssel, péntek esténként a csapból melegvíz folyt! A péntek estéket szerettem a legjobban: előttünk volt az egész hétvége. Cukorral kikevert kakaóport kanalaztunk, ez volt a csemege. A fürdőkádnál és a hallban, mely ebédlőül is szolgált, csen-gőzsinór a „személyzetnek”. Ez nekem akkor nagyon tetszett! A konyhából ki lehetett jutni a

hátsó udvarra, majd lépcsősoron a kertbe. Itt kőasztal, kőpad állt az illatos hársfa alatt, s hatalmas bölcs platán vigyázott rájuk. Mi gyerekek szerettünk ott tanyázni, vagy a ház előtti keskeny földszávon földdarabolást játszottunk, rollereztünk. Az udvaron ugyanúgy poroló állt, még hordták le hétvégén az asszonyok a szőnyegeket, s verték ki belőlük a port prakkerrel. Az udvar közönséges udvar volt, de mégsem közönséges: a porban, s némi félresöpört törmelékben egészen különleges színű királykék és rubinvörös üvegcserepet találtam – az első kincseim.

Abonyi utca 8.

A szomszédos **Cházár András**³ utcán (azelőtt Bálint utca) az úttestet virágágyások szegélyezték lila, sárga, fehér árvácskákkal. Arra jártam naponta iskolába. Sajnáltam őket, hogy árvácskák. Hétvégeken kijártunk a Ligetbe, néha az állatkertbe vagy a Vidámparkba, vattacukorral ragacsoztuk össze magunkat. Sárga, piros, zöld és barna faleveleket, törekeny virág-szirmokat gyűjtöttem, préseltem könyvlapok közt, ahol még különféle színű csokipapírokat, „ezüstpapírokat” is őriztettem. Sokáig őriztettem az udvaron talált gyönyörű, sziporkázó királykék és bíborvörös üvegcserepet is. Jó volt színeket látni. Az emberek olyan szürkék, barnák és feketék voltak!

A Lakókönyvet a házmester, Haraszi bácsi és Haraszi néni vezették, a lift melletti lakásban laktak, a kortalanul vénséges, kopott szőrű Lédi kutyával, aki lanyhán csóválta a farkát és bizony bűdös volt. Este 10-kor (később 11-kor) volt kapuzárás, ilyenkor ki kellett csöngetni a házmestert⁴.

A ház lakói közt volt építész mérnök, banktisztviselő, nyugalmazott MÁV felügyelő, mechanikai műszerész, ügyvéd, építési vállalkozó, könyvkiadó műszaki vezető, egy védőnő és néhány tanár, amint ezt utólag, az akkori távbeszélőnévsorokból kikutattam. 1943-ban még Köpödedény kölcsönző és fertőtlenítő vállalkozó irodája is szerepelt a jegyzékben.

Akkoriban csak a szerint tájékoztam köztük, ki mennyire kedves, van-e hasonló korú gyereke, az első emeleti utcafronton lakik-e úri lakásban vagy az ötödiken, a mosókonyhában.

Gortvai néni, Gortvai Tivadar könyvkiadói munkatárs, fordító felesége, ahogy szaporázza a lépteit, szemébe húzott micisapkában, s akit bár csak látásból ismertem, 1956-ban letagadtam az őt követő suhanc előtt – már tudatosan.

Erdős nénivel, a mesebeli ősz kontyos nénikével ugyan sosem váltottam sok szót, később tudtam meg, hogy az ő fia Erdős Pál⁵ matematikus.

Éva, aki három-négy évvel idősebb volt nálam, már 1941 óta ebben a házban lakott; innen vitték el az apját munkaszolgálatra, nagyanyját Buchenwaldba. Egyikük sem tért haza: anyja soha hallani sem volt hajlandó a holtta nyilvánítatásról, mindig reménykedett, mint annyian mások, hogy *valahonnan, valamikor* megkerül az apa.

Legjobb barátnőmmel, Zsókával mamáink kíséretében a Ligetben sétáltunk, a póniló húzta kis szekéren fotózkodtunk, könyveket is, ruháinkat is elcseréltük. Az apróvirágos, piros zsorzett-ruhát most is látom. Zsóka apja 1956 őszén Bécsből üzent haza a családjának: menjenek utána. Zsókat ekkor világoztották fel, hogy Magda, akit 13 éves koráig szülőanyjának tudott, az voltaképp a nevelőanyja. Az utolsó emlékem Zsókatól 1956. XII. 24-én egy karácsonyra kapott **Szerb Antal**: Száz vers (1944) c. versantológia, a világ száz „szubjektíve legszebb verse”, 79 költőtől, eredeti nyelven és magyar fordításban, Szerb Antal ajánlásával: „*szerezd be a kapszos albumot és írd bele a legszebb verseket... tedd el vagy vidd magaddal. Ki tudja, mit tudsz megmenteni ezekben a szörnyű időkben, és ki tudja, mit tudsz megmenteni ifjúságodból... ha kedves verseid veled lesznek, nem maradsz üres kézzel üres ég alatt*”. Szerb Antalt 1944. június 5-én behívták munkaszolgálatra: Fertőrákosra, majd Balfra került. 1945. január 27-én a balfi tábor őrei agyonverték.

Akkoriban erről sem tudtam, egyáltalán, semmi *olyasmiről* nem esett szó, ami zsidósággal, szocializmussal kapcsolatos. Lehetett egy hallgatóságos egyezés a háborút, a holokausztot túlélte felnőttekben, felnőttek közt, ami rejtett utakon ránk, gyerekekre is átörökítődött: nem kérdeztünk, nem gondoltunk arra, ami elmúlt, s azokra, akik már nincsenek.

Az utcáról bekiabált a szemetes, a tejes, a köszörűs, a jeges. Jégszekrényünk volt: egy vaskos, duplafalú, háromrekeszes szekrényke, bádognélással. A jégdarabokat a jeges hozta, talán kétszer egy héten, a középső rekeszbe kellett a jeget csúsztatni, kétoldalt pedig, a mellette lévő térbe a hűteni valókat tettük. A Dózsa György út sarkán volt a sarki fűszeres, Pákozdi, szemben a suszterműhely: a suszterek a ház előtti udvarban háromlábú suszterszéken ülve szegecselték-kalapáltak. Az utca elején pedig, félszuterénben árusított a trafikos-írószerboltos, ahol zsákbamacskát, borítékba rejtett meglepetés-kincseket, jó esetben ún. vizicsodát lehetett venni 20-50 fillérékéért. Ezek a semmi aprócska „magok” állítólag nyírfa alapanyagból, a Távols-Keletről behozott eljárással készültek, aki csinálta, valahol hadifogságban tanulta. Vízbé dobva kinyíltak, gyönyörű színes formákat öltve: virágok, vagy akár hajó füstölő kéménnyel.

Mi, gyerekek, leggyakrabban a kapu előtt verődtünk össze: rollereztünk, földdarabolást játszottunk. Olcsó játék volt, térlátást és ügyességet is igényelt. Néhányan összeálltunk, főleg a fiúk, bicskával a földbe karcoltunk egy valamekkora földrészt; a bicskát taláalomra sorra bele-

vágtuk, a hasíték mentén végighúzott vonallal kisajátítottunk egy-egy földdarabot, s ki is lehetett hasítani a másikéból, ha úgy alakult. 1948-49-et írtunk, a háború csak 3-4 éve ért véget.

A porolódvaron keresztül, egy íves lépcsősoron a kertbe jutottunk, a porolódvar is füves volt, itt is kincseket lehetett találni: gyönyörű királykék és rubinvörös üvegcserepet, - *vajon honnan kerültek ide, mi lehet a történetük?* -, meg lepkét, földigilisztát, de törött szárnyú verebet is. A veréb egy darabig a kisszobában lábadozott, majd amikor már kezdett felfelszálldosni, kivittük az udvarra, feltartott ujjamon próbálgatta a szárnyait, felszállt a vállamra, csicsgergett egy kicsit, aztán huss... elszállt.

Azokban a bizonyos 1956. novemberi napokban, amikor a Dózsa György úton tankok jártak és minden kiszámíthatatlan volt, bizonyos esetleges eltévedt lövedékek elől az előszobába húzódtunk, a szoba felől szekrénnel torlaszoltuk el magunkat. Ekkor értettem meg zsigerileg, mi a háború, amikor anyám *leleplező, dermesztő rutinnal* az egyik bőröndbe bepakolta 2 éves kishúgom holmiját, takaróját, a másikba pedig élelmiszert.

Vissza az időben

A Cházár András és Abonyi utca sarkán, akkori lakásunkkal szemben, nevezetesen az ELTE Radnóti Miklós Gyakorló Általános Iskola és Gyakorló Gimnázium épülete, itt érettségiztem. Falai között volt a zsidó gimnázium, a Pesti Izraelita Hitközség Fiú- és Leánygimnáziuma, hadikórház, tábori posta, munkaszolgálatos központ - egyszerre több iskola. Az érettségim évében, 1959-ben vette fel Radnóti Miklós nevét, Simon József igazgatósága alatt, 1961-ben lett gyakorlóiskola.

Az épület évtizedek történetét hordozza. Eredetileg Pesti Izraelita Hitközség Alapítványi Főgimnázium (Zsidó Gimnázium) céljaira 1887-ben hoztak létre alapítványt. A tervek elkészítésére Lajta Béla kapott megbízást, 1912-ben. A tervek art déco stílusban készültek, végleges arculatát Hegedűs Ármin készítette el.

Lajta Béla (1873-1920), az építész, Leitersdorfer Béla néven született Budapest egyesítésének évében, gazdag zsidó családba. Hosszú nyugat-európai vándorlásait követően ő készítette még Londonban a soha meg nem valósult lipótvárosi zsinagóga tervét. A századfordulón hazatért, és Lechner Ödönnel dolgozott. Népművészeti alkotásokat gyűjtött és elemzett, ezeket egyre gyakrabban beépítette munkáiba.

Karrierje csúcán, mely egybeesett a gimnázium tervezési munkáival, sikeres, megbecsült építész volt, amikor közbeszólt az első világháború. 1914-től hosszú éveken át egy teljesen üres épületváz várta megmentőjét. Az épület befejezése a húszas évek elején égetően sürgőssé vált: ekkor már egyre kevesebb helyre vettek fel zsidó diákokat, nemcsak egyetemi, hanem gimnáziumi szinten is.

Lajta Béla azonban időközben meghalt. Az építkezés végül sok módosítással valósult meg. Bár a tanítás az épületben a Pesti Izraelita Hitközség Fiú- és Leánygimnáziuma néven 1923-ben megindult⁶, átadására csak 1931-ben került sor.

1942-ig működött itt a gimnázium, majd munkaszolgálatos tábort, illetve gettót telepítettek ide. Ekkor ide helyeztek egy nemzetiségi tanítónőképzőt és egy általános iskolát, és visszaköltözött az erősen lecsökkent tanári és tanulói körrel rendelkező izraelita iskola is.

A *Numerus Clausus* miatt a tanári karban olyan, az egyetemekről kizárt kiváló professzorok jelentek meg, mint például Trencsényi-Waldapfel Imre klasszika-filológus, itt tanított évekig Strasser V. Benő fizikatanár, Komlós Aladár irodalmár, Fokos-Fuchs Dávid Rafael nyelvész, etnográfus; Grozinger M. József, a zsidó filozófia tudósa; Rónai Pál olasztanár, műfordító és filológus, stb. Később a zsidótörvények miatt egyre kevesebb zsidó diákot vettek fel az egyetemekre, ezért fontosnak tartotta a hitközség és az iskola vezetése is, hogy a diákok szakmákat tanuljanak. A fiúk számára vas- és fémipari gyakorlat, asztalosmunkák, textilipari foglalkozások folytak, a leánygimnáziumban pedig varrást és háztartási munkákat oktattak. A végzősök az érettségivel együtt munkakönyvet is kaptak.

Itt tanult egykor, nem is annyira régen Heller Ágnes, Ferge Zsuzsa, Sándor Iván, Hámori Ottó, Berend T. Iván, Ránki György, Ungvári Tamás, Szilágyi Ákos, El Kazovszkij, Ferenczy Mária, Beuer Tamás, Patkós András, Békés Pál, Kálmán László, Groó Diana, Gács Anna, Zoboki Gábor is – a sor jóval hosszabb is lehetne, – legalább az ő nevük legyen eggyel többször leírva. Mindükhöz fűz, ha más nem, egy-egy bevésődött okos szó, könyv, cikk vagy előadás, kiállítás, film, eszmecsere, meghatározó emlékek.

A gimnázium 1942-ben kiköltözött, helyét a Központi Tábort Hivatal vette át, majd rövid ideig egy hadikórház is működött benne. Az épület egyik hasznosítási területe a "Ruhavarró munkaszolgálat" volt, lényegében az **Ocskay László** vezetése alatt folyó nagyszabású zsidómentő akció centruma.

Ocskay egy magyar-amerikai olajvállalatnál volt pénzügyi tanácsadó. A magyar zsidó munkaszolgálatosokkal foglalkozó Hadviseltek Bizottságának megbízására ruhagyűjtő munkásszázadot szervezett, elsősorban munkaszolgálatosok részére gyűjtöttek és javítottak ruhákat. Kezdetben körülbelül kétszáz fővel működtek, de a létszám nagyon hamar közel 2500 főre duzzadt fel: Ocskay akit tudott, behozott az épületbe, és papírokat adott nekik. A ruhajavítás és gyűjtés egyre inkább csak alibi tevékenységgé vált. Napokig ugyanazok a ruhák feküdtek a varrógépek alatt, s a kapacitás semmiképp sem indokolt ekkora létszámot. Ocskaynak és segítőinek napról napra igencsak veszélyes színjátékot kellett rögtönözniük. Nagy volt a káosz, miközben a „törvény és a rend” nevében folytak az állandó ellenőrzések, razziák.

A helyzetre jellemző, hogy 15.600 zsidót irányítottak annyi lakásba, ahányban azelőtt csak 3.969 személy lakott. Még ezeket a lakásokat sem lehetett mind igénybe venni, mivel jó néhány már teljesen vagy részben foglalt volt, az újonnan jötteknek sok esetben a nekik szánt lakások helyett más épületrészekben kellett szállást keresniük, padláson, pincében, lépcsőházban. Nemritkán egy kétszobás lakásban 50-60 személy is lakott. Egyik nagynéném a csecsemőjével is egy ilyen előszobában kapott helyet. Az Abonyi utca 8.-ban a nyilasok november 16-án kifosztottak 260 zsidót, akiket Carl Lutz svájci konzul nemrég mentett ki az óbudai téglagyárból.

A Vörös Hadsereg közeledtével a nyilasok „védett” zsidók százait önkényesen elvitték túlszűfolt szállásaikról, és erőszakkal a Duna-partra hurcolták, ahol szétválogatták őket, a fizikailag

menet- és munkaképesnek tartottakat menetoszlopokba állították, útnak indították a Reich felé⁷, a többiek a Dunába lőtték. Györgyi barátnőm így vesztette el az anyját, minden évben virágot visz az egyik Duna-parti cipőbe. Nagy ritkán előfordultak szökések, olykor egy-egy kísérő „félrenézett”, hagyott futni egy-egy anyát kisgyerekekkel. Megszámlálhatatlan véletlenül múltak életek: nagynéném leejtett valamit a lakásban, lehajolt érte, s abban a pillanatban süvítt el egy golyó a feje fölött, a nyomát a szekrény őrzi.

Ocskay egy ideig az embereinek élelmet és pénzt tudott szerezni, a Nemzetközi Vöröskereszten és egyéb kapcsolatainak keresztül, az ostrom alatt azonban már komoly ellátási gondokkal kellett megküzdenie. Amikor nem volt víz, az iskolaépület alagsorában ástak kutat, az udvaron pedig vécét. A hátralévő nem túl hosszú időben Ocskay elérte, hogy német katonák álltak őrt, és védték a munkaszolgálatot... Ekkorra páran közülük már felismerték, hogy a háborút elvesztették, a fronton való harc helyett szívesebben őrizték egységeikkel az iskolaépületet. Tény az, hogy Ocskay az Abonyi utcai épületben két - két és félezer embert mentett meg⁸.

Ocskay László százados

Ocskay életében nem sok köszönetet kapott. 1948-ban elhagyta az országot, így megmenekült attól, hogy vádlott legyen valamelyik olajos koncepciók perben. Először Ausztriába költözött, majd az USA-ba ment. Itt éjjeliőrként dolgozott, és elég szerény körülmények között élt. Mire elkezdtek feltárni munkásságát és pénzt gyűjtöttek részére, már késő volt: szegény éjjeliőrként halt meg 1966-ban. Posztumusz megkapta a Világ Igaza díjat⁹. Az iskola Cházár András utcai vöröstéglás falán emléktábla őrzi a nevét.

Jegyzetek

¹ **Abonyi Lajos** (1833-1898): író. Születési neve Márton Ferenc. Jókai rajztanítványa, a szabadságharc alatt nemzetőr, 1861-ben Pest vármegye aljegyzője, a Kisfaludy Társaság, majd a Petőfi Társaság tagja volt. Jókai gyakran időzött náluk; ő volt fiának, Márton Lajosnak a nevelője - megfestette a gyermek Márton Lajos arcképét is. A 19. sz. vége és a 20. sz. eleje egyik legnépszerűbb írója volt. Halála után megjelent meg hűszkötetes életműsorozata, szecessziós vászonkötésben.

² **Schöntheil Richárd** irodája egy ideig a VII. ker. Sajtó utca 5/a. Legnevezetesebb alkotása a szecessziós „Mindenki temploma” Kőbányán (1909-1912), 1964-ig zsinagóga. 1989-ig, a rendszerváltásig raktárként használták, ekkor az Evangéliumi Pünkösdi Közösség Sion Gyülekezete megvásárolta és

felújította. Azóta a **Mindenki Temploma** nevet viseli. (<https://24.hu/kultura/2018/07/21/kobanya-szeccesszio-epitesz-schontheil-richard-zsinagoga-villa/>)

³ **Cházár András** (1745-1816) Jólészen született, elszegényedett nemesi család gyermekeként. Híres ügyvéd lett, a szegényeket díjtalanul képviselte. Szervező munkája eredményeként nyitotta meg kapuit az első magyar siketnéma intézet, 1802-ben. Elhagyatottan, mindenki által elfeledve halt meg.

⁴ **Házmester, kapuzárás.** 1945-ben a város ugyan romokban hevert, majd negyvenezer lakóházából csupán ötezer a sértetlen, a közbiztonság felett a házmester örködött, hogy idegenek a házba bejelentés nélkül ne költözzenek be. „A főváros területén fekvő minden háznak tulajdonosa illetőleg birtokosa **gondoskodni tartozik**, hogy házának kapuja használható zárral ellátva télen-nyáron egyaránt este 10 órától, okt. 1-től ápr. 30-ig reggeli 6 óráig, máj. 1-től szept. 30-ig 5 óráig zárva legyen. Kapunyitási díjat a házfelügyelő, házmester vagy kapus csak este 10 és reggel 5 óra között szedhet. ... Az a háztulajdonos, illetőleg birtokos, kinek házkapuja a meghatározott időben nyitva, vagy csak csukva, de nem zárva található, **kihágást követ el**. Ha ezen kihágásnak a házfelügyelő, házmester vagy kapus, illetőleg a kapukulccsal ellátott házlakó mulasztása az oka, az esetben ez büntetendő. A kihágások 50 forintig terjedhető pénzbüntetéssel, **behajthatatlanság** esetében 5 napig terjedő **elzárással** büntetendők. A 920/1883. sz. fővárosi szabályrendelet megtartására a fővárosi rendőrség ügyel fel s áthágóit a ker. kapitányságok büntetik. A szabályrendelet a szállodákra és azon palotákra, melyek kizárólag tulajdonosaik által használatnak, ki nem terjed.” (*Pallas Nagylexikon*)

⁵ **Erdős Pál** 1913. március 26-án született Budapesten. 4 éves korában négyjegyű számokat szorozott, és felfedezte a negatív számokat. Négy kontinens nyolc akadémiájának tagja, mintegy 15 egyetemének volt díszdoktora. Egyetemek százain tartott előadásokat, matematikusok százai a társszerzői, matematikusok ezreinek munkásságát inspirálta. 1938 óta nem volt állandó lakhelye. Sem lakásban, sem városban, sem országban, még egy kontinensen sem bírta sokáig hosszabb ideig.

⁶ **Maucha Imre:** A Pesti Izraelita Hitközség Alapítványi Főgimnáziuma alapításának és fölépítésének története. A Radnóti Miklós Gyakorlóiskola jubileumi emlékkönyve, 1959–2009. In: A Tanműhely mécsese. ... A „8 Órai Újság” augusztus 24-én arról tájékoztatott, hogy a VII. kerületi Erzsébetvárosi Imaház Egyesület részére engedélyezték az **Abonyi utca 8.** szám alatt imaház felépítését. A fejleményeknek megfelelően az év szeptemberében (tehát 2-3 hét múlva) a Zsidó Gimnázium templomának helyeként már az iskola Abonyi utca 7–9. sz. alatti címét adták meg.

⁷ **Braham, Randolph L.** (1997): A népiirtás politikája: a holocaust Magyarországon. Belvárosi Könyvkiadó, Budapest.

Braham, születési nevén Ábrahám Adolf (Bukarest, 1922-2018) holokausztkutató, politológus, történész, a New York City University professor emeritusa. Szegény észak-erdélyi zsidó családban, Ábrahám Lajos és Katz Eszter fiaként született. 19 évesen, 1943. október elején behívták munkaszolgálatra, ezredével 1944 márciusában a szovjet frontra került. Decemberben néhány társával együtt megszökött és egy magyar gazda segítségével egy tanyán rejtőzött. 1945 januárjában szovjet fogságba került, ahonnan egy szovjet zsidó tiszt a zsidó foglyokat rövidesen elengedte. Hatvannál több könyvet írt, illetve szerkesztett; az itt hivatkozott munkája a legismertebb, a témában alapműnek számít.

⁸ **Nyáry Krisztián:** Igazi hősök, 33 magyar. Corvina, Budapest, 2014.

⁹ A **Radnóti Gimnázium** egykori diákja, Kovács Tamás írásából